

Yrittäjämien kritiikki

Katri Komulainen, Seija Keskitalo-Foley, Maija Korhonen ja Sirpa Lappalainen (toim.) Yrittäjyyskasvatus hallintana. Vastapaino 2010. 326 s.

”Opetusjärjestelmässä jatkuvan kontrollin muodot ja jatkuvan kasvatuksen vaikutus kouluun, sitä vastaava kaiken tutkimuksen hylkääminen yliopistoissa ja `yrityksen` tuominen koulutuksen kaikille tasoille.”

– Gilles Deleuze, *Jälkikirjoitus kontrolliyhteiskuntaan*

Yrittäjyyskasvatus on ollut voimakkaasti esillä 2000-luvun koulutuspoliittisessa keskustelussa. On vaadittu, että yrittäjyyden tulisi olla koulutuksen läpäisevä periaate päiväkodista korkeakouluihin. Kritiikkiä yrittäjyyskasvatuksen eetokselle ei ole juurikaan esitetty. Tämä johdattaa ainakin siitä, ettei yrittäjyyttä ole tutkittu kasvatuksellisenä, ihmisen subjektiviteettia muokkaavana toimintana. Artikkelikokoelma *Yrittäjyyskasvatus hallintana* tarjoaa asetelmaan muutosta.

Kirjan esipuhe tiivistää hämmästyksen, jonka varmasti moni kasvatuksen parissa työskentelevä on kokenut: Mistä yrittäjyydessä ja sen liittämisen kasvatukseseen on kysymys? Miten yleissivistävästä kasvatuksesta on tullut koulun lävistävää ”sisäisen yrittäjyyden” tavoittelemista? Millaisia ihmisiä itse asiassa kasvatamme?

Teoksessa on tarkastelussa kasvatuksen kenttä perheestä korkeakouluihin ja päivähoitosta työelämävalmennukseen. Menetelmäl-

lisesti kirjan artikkelit vaihtelevat monipuolisesti haastatteluista opetussuunnitelma-analyysiin. Työn sosiologiasta, kontrolliyhteiskuntateoriasta sekä uusimmista feministisistä analyyseistä ammentavat näkökulmat problematisoivat tuoreella tavalla kasvatuksen suhdetta kapitalistisiin työmarkkinoihin sekä luokkaan, sukupuoleen ja ruumiillisuuteen.

Kirjan mukaan yrittäjyyskasvatus näyttäytyy koulutuspolitiikassa ylihistoriallisena: yrittäjyydestä on tullut edistyksellinen lähestymistapa, joka on tähän asti ymmärretty väärin koulutuksessa. Näin yrittäjyyskasvatus irrotetaan uusliberalistisesta projektista ja sen ideologiset tavoitteet häivytetään.

Teos tarkastelee kriittisesti uusliberalistista hallintaa ja sen keinoja yrittäjämäisen subjektiviteetin, *yrittäjämien* (*enterprising self*) tuottamiseksi. Yrittäjyyskasvatuksen ihanteeksi muodostuu maskuliininen keskiluokkainen subjekti, joka heittäytyy joustavas-

ti epävarmojen työmarkkinoiden armoille, yrittää omalla riskillä, maksuu työnantajien näkökulmia asioihin, kuluttaa koulutusta markkinahyödykkeenä, hyväksyy markkinavoimien ohjailun ja sisäistä hegemonisessa asemassa olevia poliittisia ja ideologisia päämääriä. Kasvatus muovaa ”sisäiseen yrittäjyyteen”, kun vielä hetki sitten yrittäjyyden katsottiin olevan tietynlaista kyvykkyyttä ”ulkoiseen yrittäjyyteen” palkkatyön vaihtoehtona.

YRITTÄJYYS SUBJEKTIIVISUUDEN HALTUUNOTTONA

Kirjan esipuhe ja Seija Keskitalo-Foleyn, Katri Komulaisen ja Päivi Naskalin avausartikkeli esittelevät onnistuneesti yrittäjyyskasvatuksen yhteiskunnallisen taustan ja kirjan käsitteistön. Taustalla on siirtymä hyvinvointivaltiosta *kilpailukyky-yhteiskuntaan*. Se on tuonut tullessaan erityisesti poliittisen eliitin hyväksymän näkemyksen yhteiskunnasta, jossa kilpailukyvyn lisäksi korostuvat markkinamekanismit, tehokkuus, innovatiivisuus, talouskasvu ja jokaisen kansalaisen yksilöllinen vastuu omasta hyvinvoinnistaan. Voidaan myös puhua *welfaren* muuttumisesta *workfareksi*: hyvinvoin-

nin tasa-arvoisesta turvaamisesta ollaan siirtymässä yhteiskuntaan, jossa oikeus hyvinvointiin on ansaittava työllä¹.

Kirjassa uusliberalismia ei mielletä ideologisena aatteena, vaan käytäntönä, ”jolla moderni valtio harjoittaa poliittista hallintaa ja kohdistaa sen yksilöihin”. Kirjan onnistuneimmat asetelmat nousevat Michel Foucaultilta ja Gilles Deleuzeltä lähtöisin olevasta kontrolliyhteiskunta-analyysistä. Kyseessä on subjektiivisuuden ja työvoiman uudenlainen haltuunotto, jossa kurinalaisen palkkatyöläisyyden sijaan yksilöltä vaaditaan joustavuutta, riskinsietokykyä ja vastuun kantoa.

Hallinta ei tapahdu suljetussa instituutiossa, kuten tehtaassa tai koulussa, vaan kontrolli leviää kaikkialle yhteiskuntaan. Tuotannon immaterialisoiduttua koulutusinstituutioilta on viety niiden tiedollista auktoriteettiä, mutta toisaalta niiden asema subjektiivisuuden tuottamisessa voimistuu. Elinikäisen oppimisen aikakaudella hallinta ulotetaan koko ihmisen elinkaareen. Yksilön velvollisuutena on jatkuva kouluttautuminen sekä kykyjen ja taitojen kehittäminen.

Uusliberalistinen hallinta häilyttää yhteiskunnallisia eroja, mutta toisaalta tuottaa niitä uusin ta-

voin. Yrittäjyys on myös moraalista säätelyä ja hallintaa: ne, jotka eivät ole valmiita vastaanottamaan yrittäjämинуuden koodistoa marginalisoidaan ja kontrolloidaan perinteisen kurin keinoin. Yrittäjäasenne näkee yksilöllistä kyvyttömyyttä, ei esimerkiksi kasvatustapahtuman luokkaa tai sukupuolisegregaatiota rakentavaa valtasuhdetta.

YRITTÄJYYS LÄPÄISEE KASVATUKSEN

Kirjan toisessa artikkelissa Maija Korhonen, Katri Komulainen ja Hannu Rätty tarkastelevat millaiset oppilaat ovat opettajien tulkinnoissa yrittäjämäisiä. Opettajille sisäinen yrittäjyys näyttäytyy oppilaan ahkeruutena, ponnisteluna ja vastuunottona omasta työskentelystään. Tästä muodostuu ideaali, johon kaikkia oppilaita tulisi kannustaa. Aikaisemmin hyvät arvosanat kuvasivat oppilaan älykkyyttä, mutta yrittäjyys kyseenalaistaa akateemisen älykkyyden ja asettaa sen rinnalle sosiaalisen älykkyyden ja kättentaidot. Opettajien näkemys yrittäjämäisyydestä on sukupuolittunut ja keskiluokkainen ”bisnesmies” tai vaihtoehtoisest sen haastava ”kunnan työmies”.

Päivi Naskali tarkastelee puolestaan kasvatustieteen opiskeli-

joiden suhtautumista yrittäjyyskasvatukseen. Artikkelissa näytetään yrittäjyyden suhteellisen neutraalina käsittävää opiskelijajoukko, joka toistaa yrittäjyyteen liitettyjä yleisempiä luonnehdintoja. Opiskelijoiden näkemystä tulevaisuuden työmarkkinoista leimaa edelleen protestanttinen etiikka, mutta palkkatyöläisyys on korvautunut maskuliinisena yrittäjyytenä. Naskalin mukaan opiskelijoiden vastauksissa yrittäjyys hahmottuu, joskin hatarasti, ihmisen minuuteen ja persoonallisuuteen kohdistuvana hallintana, ”foucault’laisittain” *biovaltana*.

Rätty, Komulainen ja Korhonen erittelevät toisessa artikkelissaan vanhempien suhtautumista koulun yrittäjyyskasvatukseen. Kyselytutkimuksessa suurimmalle osalle vanhemmista se näyttäytyi pääosin hyväksyttävänä osana koulua ja irrotettiin vanhempien esittämästä yleisemmästä yhteiskunnan eriarvoistumisen kritiikistä. Faktoriansalyysi tuo esiin myös eroja: akateemiset vanhemmat suhtautuvat myönteisemmin yrittäjyyteen, ammattikoulutetut arvostelivammin.

Päivi Berg purkaa liikuntakasvatusta minän ja ruumiin hallintana. Oppilashaastatteluisissa liikunta ja terveystieto ovat poikkeukselli-

**”OPETUSAJATTELUA LEIMAA VAIHDON TALOUS,
JOSSA KESKIÖSSÄ ON TIEDON OMISTETTAVUUS
JA TALOUDELLINEN HYÖDYNNETTÄVYYS SEKÄ
SIVISTYKSEN ITSEISARVON KYSEENALAISTAMINEN.”**

sia oppiaineita, koska ne menevät ”suoraan itseen”. Työmarkkinoiden vaatimukset itsekontrollista ja oikeanlaisesta habituksesta valuvat liikuntakasvatukseen. Oppilaat peilaavat itseään yhteiskunnassa hegemonisena valitsevaan minuuteen ja ruumiillisuuteen. Tämä ”oikean asenteen” hyväksyminen täydentyy sukupuolittuneella ruumiillisuudella, ”oikealla asennolla”, jossa tyttöjen ja poikien tarpeet ja kiinnostukset eriytyvät.

Reetta Mietolan yleis- ja erityisopetuksen oppilaanohjausta tarkastelevassa artikkelissa näyttäytyy koulutusmarkkinoiden pärjääjät ja marginaali. Mahdollisuuksien tasa-arvon korostuessa on selvää ketkä ovat valintatilanteessa etuoikeutettuja ja keille tulee koulutusjärjestelmässä ongelmia. Nykyinen erityisopetuksen eetos räätälöi yksilöllistä opintopolkua, mutta Mietolan artikkelissa näyttäytyy varsin homogeeninen erityisoppilaiden joukko, jota käsitellään *syryjäytymisdiskurssin* näkökulmasta.

Sirpa Lappalainen, Ulpukka Isopahkala-Bouret ja Elina Lahelma tarttuvat uusliberalistiseen hallintaan sosiaali- ja terveysalan ammatillisessa koulutuksessa. Artikkelit on erityisen mielenkiintoisen, koska parasta aikaa julkinen, perinteisesti palkkatyönä toteutet-

tu naisvaltainen hoiva-ala on avautumassa yrittäjyydelle ja markkinamuotoiselle voitontavoittelulle. Hoivatyössä näkyy ne prosessit, joissa tunne ja välittäminen ikään kuin ”irrotetaan työntekijästä” ja työstä tulee suoritusluontoista². Ammatillisen koulutuksen opetus suunnitelma-analyysi kiteyttää kuluttajakansalaisen subjektin, joka kansainvälisillä työmarkkinoilla vastuuttaa työelämän riskeistä vain itseään, mutta tavoittelee samalla kansallista etua.

Kristiina Brunila ja Sari Mononen-Batista Costa purkavat julkisen sektorin puhetapoja ja käytäntöjä yrittäjyyttä korostavissa työllistämiprojekteissa. Kirjoittajat lanseeraavat ”taloustalkoohenkisyden” diskurssin kuvaamaan julkisen sektorin tasa-arvo-, koulutus- ja työvoimapolitiikan hallinnan muotoja, joilla ohjataan kohti yrittäjyyttä. Kontrolliyhteiskunnan viitekehyksessä yrittäjyys rakentuu jatkuvana tulemisen tilana. Jos tätä keskeneräisyyttä, ikään kuin säröä hallintavallassa, ajatellaan voimana, voi avautua tilaa kyseenalaistaa vallitsevat toiminnan muodot. Kirjoittajien mukaan poliittisuus ja valta olisikin tehtävä näkyväksi menemällä hallinnan diskurssin rajoille ja mahdollisuuksiin.

Keskitalo-Foley analysoi Lapissa naisille tarjottuja yrittäjyyttä edistäviä hankekoulutuksia, joilla on pyritty ratkaisemaan rakenneuutoksen ja poismuuton haasteita. Hankkeiden läpikäyneiden puheissa paikantuu elinikäisen oppimisen muutos: ammattitaidon kehittämistä on siirretty itsen jatkuvaan muokkaamiseen. Naishaastateltavat pitävät yrittäjyys Hankkeita palkkatyötä voimauttavampina, mutta toisaalta niiden kautta tuotetut ”uudet” naiset asetetaan työelämän segregaatiossa tutuille nais erityisaloille.

Kirjan päätteeksi Naskali tarkastelee opettamista uusliberalistisessa yliopistossa ja siellä tuotetun tiedon yhteyttä valtaan. Naskalin mukaan opettamisesta, niin kuin muistakin ihmisten tietokykyihin liittyvistä toiminnoista, on tullut managerialistisessa hallinnossa tuotantotekijä, jonka avulla rakennetaan kaivattuja kuluttajakansalaisia. Opetusajattelua leimaa vaihdon talous, jossa keskiössä on tiedon omistettavuus ja taloudellinen hyödynnettävyys sekä sivistyksen itseisarvon kyseenalaistuminen. Tätä vastaan Naskali rakentaa ideaalisen, ”tulemisen filosofialle” perustuvan vision toisesta opetusajattelusta, joka kurottaa kohti mahdotonta ja ar-

vostaa ”vaikeaa” muun yhteiskunnan tarjoaman ”helpon” sijaan.

HALLINNAN RAJAT JA VASTARINTA

Tärkeää kirjaa vaivaa hajanaisuus, joka johtuu erityisesti artikkeleiden eritasoisesta teoreettisesta syvyydestä. Teos esittää vakuuttavan yrittäjäsubjektin kritiikin, mutta lukija jää ehdottomasti kaipaamaan jälkisanoja toisenlaisesta koulutus- ja työvoimapolitiikasta, etenkin kun kirjassa on juonne, jossa pyrkimyksenä on teoretisoida toisin tekemistä ja vastarintaa.

Kirjan subjektiivisuuden tuotannon kritiikki painaa alleen sen, että biopolitiikka – kuten Foucault muistutti – ei tuota pelkätään kontrolloituja ja tottelevaisia subjekteja, vaan toisin tekemistä ja vastarintaa tässä ja nyt. Kontrolliyhteiskunta nousee vastauksena ihmisten 1960-luvulla alkaneeseen joukkopakoon massamuotoisesta palkkatyöyhteiskunnasta. Uusliberalistinen hallinta on siis myös, ja

ehkä ennen kaikkea, reaktio ihmisten uusiin tarpeisiin ja haluihin etsiä toisenlaista elämänmuotoa.

Teolliseen palkkatyöyhteiskuntaan ei ole paluuta, ja vaikka siinä ehkä oli paljon hyvää, ei vähiten toimeentulon varmuus, sitä on myös varottava nostalgisoimasta. Kriittiselle aikuiskasvatukselle asettuu haaste tunnistaa yrittäjämuotoisen subjektiivisuuden ja prekaarin työn hyvät puolet. Verkostotalouden aikakaudella olisi parannettava työntekijöiden itsemääräämisoikeutta ja ymmärrystä osana alati muuttuvaa työmarkkinaympäristöä. *Yrittäjyyskasvatus hallintana* osoittaa, kuinka aikuiskasvatuskin määrittelee usein vain kuluttajakansalaisen oikeudet, samalla kun työelämän riskeistä vastuutetaan ainoastaan työntekijää.

Kirjan haastatteluissa on tunnistettavissa elinikäisen oppimisen ristiaallokossa opiskelevia ja työskenteleviä subjekteja, joilla on valmiudet vallan ja erojen tuottamisen analyysiin. Naskali toteaa

osuvasti, että haaste asettuikin tutkimukselle ja koulutukselle sekä yhteiskunnalliselle keskustelulle: halutaanko palvella uusliberalistista hallintavaltaa vai rakentaa kritiikin kautta toisenlaista todellisuutta?

Kirjan luettuaan tulee levoton olo. Historia tuntee lukuisia esimerkkejä esivallan halusta luoda ”uusi ihminen”. Toistaiseksi sulavimmin siinä on onnistunut 1970-luvulta alkaen nouseva, kontrolliin perustuva ja valtiota aktiivisesti hyödyntävä uusliberalistinen hallinta. Siksi on toivotavaa, että *Yrittäjyyskasvatus hallintana* on mahdollisimman pian pakollisena kurssikirjana ainakin kasvatustieteiden laitoksilla ja opettajankoulutuksessa.

Tero Toivanen

*FM, tuntiopettaja, opettajan-
koulutuslaitos, Jyväskylän
yliopisto; jatko-opiskelija*

- 1 Ks. Koivulaakso, Dan, Kontula, Anna, Peltokoski, Jukka, Saukkonen, Miika & Toivanen, Tero. 2010. *Radikaaleinta on arki*. Helsinki: Like, s. 13. Kirjassa käsitellään myös workfare-yhteiskunnan vaikutuksia kouluun ja kasvatukseen.
- 2 Viime aikoina on tehty tutkimusta opettajuuden muuttumisesta kutsumuksesta palkkatyöksi. Perinteisesti kutsumukseen perustuneissa, toista ihmistä hoivaavissa tai kasvattavissa töissä on havaittavissa siirtymä työn mekanisointumiseen ja tavaramuotoistumiseen. Ks. Linden, Jyri. 2010. *Kutsumuksesta palkkatyöhön? Perusasteen opettajan työn muuttunut luonne ja logiikka*. Tampere: Tampere University Press.